

مقاومت ارک علیشاه 700 ساله تبریز در برابر 40 زلزله

رئیس شورای ثبت آثار تاریخی و فرهنگی آذربایجان شرقی از پایان مطالعات آزمایشگاهی ارک علیشاه تبریز خبر داد.

رئیس شورای ثبت آثار تاریخی و فرهنگی آذربایجان شرقی از پایان مطالعات آزمایشگاهی ارک علیشاه تبریز خبر داد. به گزارش خبرگزاری فارس از تبریز به نقل از روابط عمومی سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری آذربایجان شرقی، تراب محمدی اظهار کرد: مطالعات آزمایشگاهی این اثر تاریخی، مکانیک خاک و مصالح، شناخت بستر زیرین و دیگر مطالعات مرتبط همچون تکمیل برداشت با اسکن لیزر و پایش تغییرات را شامل می‌شود.

وی با اشاره به دیگر اقدامات انجام یافته در راستای حفظ این بنای تاریخی اظهار کرد: استحکام بخشی و مرمت‌های حفاظتی طاق صفا مسجد جامع علیشاه که بزرگ‌ترین دهانه طاق در جهان بوده نیز به اتمام رسیده است.

این مسئول با اشاره به نیاز به استحکام بخشی این اثر تاریخی تصریح کرد: با وجود اینکه ارک علیشاه تبریز ساختار پایداری داشته که سبب شده تاکنون فرو نریزد، اما وقوع دستکم 40 زلزله از زمان ساختش تاکنون که سه مورد آن ویرانگر بوده‌اند و نیز صدمات ناشی از جنگ‌های ایران و عثمانی وضعیت نامناسبی را طی سال‌های اخیر در آن به وجود آورده و نیاز استحکام بخشی را جدی کرده بود.

مدیرکل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان اضافه کرد: مسجد علیشاه از بناهای منحصر به فرد دوره ایلخانی در تبریز است و در دوره‌های مختلف از جمله زلزله ویرانگر سال 1193 که تبریز را با خاک یکسان کرد، همچنین در زمان حمله روس‌ها به تبریز متحمل صدمات فراوانی شد.

محمدی گفت: به دلیل استحکام خاص بنا، بخشی از این مجموعه همچنان پابرجا باقی مانده است اما بخش‌های اصلی بنا از جمله گنبد بسیار بزرگ آن که گفته می‌شود بزرگ‌ترین گنبد آجری زمان خود بوده، در اثر زلزله فرو ریخته است.

مدیرکل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان با اشاره به دیگر مرمت‌ها یادآور شد: مدرسه و زاویه (خانقاه) ارک علیشاه نیز که بخش‌های قدیمی‌تر این مجموعه هستند لایه برداری شدند.

محمدی، بازنشاسی و مرمت اولیه بخش‌هایی از استخر معروف و بزرگ مسجد جامع علیشاه را از دیگر اقدامات انجام گرفته طی سال گذشته بر روی این اثر تاریخی کم‌نظیر عنوان کرد.

وی اجرای عملیات مرمتی در مجموعه ارک علیشاه تبریز را حاصل هماهنگی خوب با دستگاه‌های مرتبط به ویژه بنیاد مصلی تبریز دانست و ادامه داد: استمرار و تداوم عملیات مرمتی و مطالعاتی در این اثر تاریخی با هماهنگی بین بخشی برای جلوگیری از تداخل طرح‌ها به خوبی انجام گرفته است.

محمدی خاطرنشان کرد: تکمیل مرمت استحکامی و حفاظتی بخش صفا مسجد جامع علیشاه، مرمت و بازنمایی خطوط معماری بخش خانقاه و مدرسه، احیای استخر و باغ مجموعه و نیز محوطه سازی و الحاق اثر به محوطه شهری از دیگر اقداماتی هستند که هم‌اکنون در ارک علیشاه تبریز در دست کار و اجرا قرار دارند.

بنای شکوهمند ارک تبریز بازمانده مسجدی است که در فاصله سال‌های 716 تا 724 هجری قمری به همت « تاج‌الدین علیشاه جیلان تبریزی؛ وزیر « اولجایتو؛ و « بهارخان؛ از ایلخانان مغول ساخته شد.

قسمت جنوبی این مسجد دارای طاق بزرگی بود که مورخان در مورد آن نوشته‌اند، به علت فرونشستن بنیان و تعجیل در اتمام آن طاق مذکور شکسته و فرو ریخته است.

بنایی که اکنون به صورت سه دیوار بلند به شکل ایوان دیده می‌شود، قسمت مسقف مسجد بود که عرض و ارتفاع آن هر یک حدود 30 متر است، در حفاری‌های اخیر دریافتند که هفت متر از دیوارها در زیر خاک مانده است، عرض دیوارها حدود 10 متر بوده و در داخل مرکب از دو دیوار عریض و مستحکم است که در چند مرحله به وسیله طاق‌های متعدد متصل شده‌اند.

این بنای عظیم در بیشتر سفرنامه‌ها و تواریخ وصف شده است. ابن بطوله می‌نویسد: «171#& در بیرون این مسجد از دست راست، مدرسه و از دست چپ زاویه‌ای وجود دارد. صحن آن با سنگ‌های مرمر فرش و دیوارها با کاشی پوشانده شده و جوی آبی از وسط آن می‌گذرد که انواع درختان از جمله مو و یاسمین در آن به عمل آمده‌اند.»

حمدالله مستوفی معاصر علیشاه می‌نویسد: «171#& مسجد جامع بزرگی است که صحن آن 250 در 200 گز است و در او صفه‌ای بزرگ از ایوان کسری به مداین بزرگتر».

بدرالدین محمود العین می‌نویسد: «171#& در وسط صحن مسجد حوض مربعی بود که هر ضلع آن 150 متر زراع طول داشت و سکویی در وسط آن بود که در هر سوی آن از دهان مجسمه شیر آب فرو می‌ریخت، بالای سکو نیز فواره هشت گوشه بود که دو دهانه آب‌پران داشت، طاق نوک تیز محراب به وسیله دو ستون مسی اندلسی نگاه داشته می‌شد و قاب محراب با طلا و نقره تزئین و نقاشی شده بود.»

چراغ‌های مزین به زر و سیم با زنجیرهای مسی از سقف آویزان بودند که داخل طاق را روشن می‌کردند و پنجره‌های مشبک نیز هر کدام بیست شیشه دایره‌ای مزین به طلا و نقره داشت.

تاجر ونیزی که حدود سال 82 هجری قمری سومین سال سلطنت سلطان «171#& یعقوب آق قویونلو» از تبریز دیدن کرده می‌نویسد: «171#& جامع علیشاه بلندترین بناهای تبریز و دارای صحن بزرگی است. در میان صحن حوضی دارد که چهارگوش است، درازا و پهنای آن هر کدام به اندازه صد قدم و ژرفایش شش پاست و پلکانی از کنار استخر به ایوان آن منتهی می‌شود.»

طاق شبستان مسجد به قدری بلند است که اگر کمان‌کشی، تیری در کمان مناسبی قرار دهد و رها کند هرگز به طاق شبستان نمی‌رسد. دور مسجد را با سنگ‌های نفیسی طاق‌بندی کرده‌اند و طاق روی ستون‌هایی از مرمر قرار دارد و مرمر به اندازه‌ای ظریف و شفاف است که به بلور نفیس می‌ماند. این مسجد سه درب دارد که هر کدام طاقی به عرض 40 و بلندی 20 پا دارد.

ستون‌های دو سوی درها از سنگ مرمر نیست بلکه از سنگ‌های الوان ساخته شده است و بقیه طاق با گچ مقرنس‌کاری و تزئین شده است.

«171#& مرتضی میرزا»؛ پسر عم «171#& نادر میرزا»؛ مولف تاریخ و جغرافیای دارالسلطنه تبریز در سال 1298 هجری قمری از ارک علیشاه دیدن کرد و مشخصات بقای این بنا را شرح داد. 60 سال بعد پس از او «171#& دونالد ویلبر»؛ مولف کتاب معماری اسلامی ایران در دوره ایلخانان علاوه بر توصیف دقیق بازمانده بنا، نقشه جالبی از آن ترسیم کرد.

از این اطلاعات معلوم می‌شود که این بنا در زمان «171#& تاج الدین»؛ علیشاه، مسجد جامع شهر و مزین به کاشی و آزاره سنگی و ستون‌های مرمری، کتیبه‌ها و گچ‌بری‌های زیبایی بود و بعدها رو به ویرانی نهاده، متروک شده است.

در دوران قاجاریه صحن محل زاویه و مدرسه علیشاه مبدل به انبار غلات و مخزن مهمات قشون گردید و حصار دور آن کشیده شد و به نام ارک مشهور شد.

ارک تبریز بارها هدف گلوله توپ مهاجمان قرار گرفت و آسیب زیادی به دیوارهای آن وارد آمد. در زمان انقلاب مشروطیت هم بناهای اطراف آن مخزن مهمات دولتی بود. این مخزن به دست مشروطه‌خواهان افتاد و باعث تقویت آنان شود.

ارک تبریز همیشه به صورت سنگری مستحکم و مسلط بر شهر تبریز محسوب می‌شده است.

در اوایل حکومت پهلوی صحن ارک به صورت گردشگاه عمومی درآمد و باغ ملی نام گرفت. در حال حاضر در محوطه ارک مصلاهی جدید امام و مجموعه فرهنگی بزرگی در دست احداث است.